

Невідома Н.В.

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального права № 1*

ДО ПИТАННЯ ДОБРОВІЛЬНОЇ ВІДМОВИ УЧАСНИКІВ ОРГАНІЗОВАНОЇ ГРУПИ

Добровільна відмова при співучасті має свої особливості. Цей висновок є загальновизнаним у науці кримінального права і відображений у нормах ст. 31 КК, тому потрібно визнати безпідставними твердження окремих науковців, що закон не передбачає якихось особливих ознак добровільної відмови співучасників порівняно з добровільною відмовою від вчинення злочину особою, що діє індивідуально. У літературі існують різні думки з окремих питань добровільної відмови при співучасті [Гродецький Ю. В. Поняття добровільної відмови співучасника / Ю. В. Гродецький // 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування,

удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 13-14 жовт. 2011р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. - Х. : Право, 2011. - С. 228-233]. Так, В. В. Безуглов пише: загальною для всіх учасників умовою добровільної відмови має бути розрив причинного зв'язку між діянням співучасника та злочинним результатом [Безуглов В.В. Особенности ответственности при добровольном отказе соучастников / В.В.Безуглов // Вопросы юридической техники в уголовном и уголовно-исправительном законодательстве: сб. науч. ст. - Ярославль : Яросл. гос. ун-т, 1997. - С. 121-130.- с. 129]. Ще раніше І. П. Малахов говорив про припинення причинного зв'язку [Малахов І.П. Соучастие в воинских преступлениях в свете общего учения о соучастии по советскому уголовному праву: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / И.П.Малахов ; Воен.-полит. акад. им. В. И. Ленина. - М., 1960. - 28с.- с. 25]. Інші ж автори у якості загальної ознаки вказують на те, що співучасник, який добровільно відмовився, зобов'язаний своїми активними діями ліквідувати створені ним раніше умови для вчинення

злочину (Н. К. Семерньова, Г. А. Кригер, В. А. Кім, В. Д. Іванов, В. П. Карнаулов) або повинен нейтралізувати діяльність виконавця. Висувається й така позиція: співучасник при добровільній відмові зобов'язаний своєчасно вилучити свій внесок у злочин (Д. Д. Сулаквелідзе, О. Д. Сафронов, Н. Ф. Кузнецова).

Щодо добровільної відмови при вчиненні злочину організованою групою, то стійкість як істотна ознака такого об'єднання, є результатом діяльності кожного без винятку співучасника. За своєю правовою природою таке діяння являє собою інтелектуальне пособництво. Тому для добровільної відмови учасника організованої групи потрібно застосовувати ті ж правила, що і для інтелектуального пособника. Тут можливі два варіанти. Перший: якщо організована група створена для вчинення одного злочину, що допускається, або декількох, але точно відомо, яких злочинів, то добровільна відмова повинна виражатися в запобіганні всім цим конкретним злочинам. Другий: якщо учасники організованої групи не знають конкретно, скільки злочинів вони зібралися вчинити (це більш типова ситуація), то добровільна відмова в цьому випадку визнається за умови, що дії учасника, що відмовився, привели до припинення самого існування організованої групи. У пасивній формі добровільна відмова в цьому випадку може бути здійснена тільки за умови одночасної відмови всіх учасників організованої групи [Гродецький Ю. В. Добровільна відмова при співучасті : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ю. В. Гродецький ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. - Харків, 2002. - 20 с.; Багрій-Шахматов Л. В.

Співвідношення організованої злочинності і тероризму / Л. В. Багрій-Шахматов // Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. пр. - Одеса, 2001. - Вип.8. - С.33-42.].

Певну складність становить вирішення питання про добровільну відмову від вчинення злочину співвиконавцями. Відповідно ч. 1 ст. 31 КК України, у разі добровільної відмови від вчинення злочину виконавець (співвиконавець) не підлягає кримінальній відповідальності за наявності умов, передбачених ст. 17 цього Кодексу, у якій добровільна відмова визначається як остаточне припинення

особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця. Це означає, що добровільна відмова співвиконавця може виражатися в діянні (діяннях), унаслідок якого запобігається завершення злочину іншими співвиконавцями. Відповідно до тлумачного словника української мови поняття «припиняти» (припинення) означає: переривати яку-небудь дію, процес, стан; змушувати когось перестати робити щось; залишити щось без завершення; бути причиною переривання якої - небудь дії, діяльності, якогось процесу [Великий тлумачний словник української мови. 170 000 слів / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. - Київ : Перун, 2004. - 1140 с.- с. 943]. Тобто під «припиненням» у ч. 1 ст. 17 КК України слід розуміти конкретну дію (дії) співвиконавця або його бездіяльність, завдяки якій був відвернений злочин. Як і виконавець, співвиконавець у більшості випадків може добровільно відмовитися від завершення злочину в пасивній формі, просто припинивши почату злочинну діяльність. При цьому закон не покладає на особу обов'язок запобігти вчиненню злочину іншим (іншими) співвиконавцем. Однак трапляються випадки, коли добровільна відмова співвиконавця повинна виявитися в активній формі, і він зобов'язаний запобігти доведенню злочину до кінця іншим співвиконавцем. Така умова виникає в тих випадках, коли між ними розподілені обов'язки (наприклад, один із співвиконавців починає виконання об'єктивної сторони злочину, а інший завершує її) [Абакумова Ю. В. До питання добровільної відмови співучасників від вчинення злочину / Ю. В. Абакумова // Держава та регіони. Сер. Право. - 2011. - № 1. - С. 118-123.- с. 121].

Питання кваліфікації дій співучасників злочину у разі, якщо злочин було добровільно залишено одним із них, що зробило доведення злочину до кінця неможливим, неоднозначно вирішувалося на практиці та викликає багато дискусій у науковій літературі. Слід зазначити, що більшість дослідників, зокрема А. В. Наумов [Наумов А. В. Уголовное право. Общая часть : курс лекций / А. В. Наумов. - 2-е изд. - М. : БЕК, 1999. - 572 с.], П. Ф. Тельнов [Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении / П. Ф. Тельнов. - М. : Юрид. лит., 1974. - 208 с.], М. І. Бажанов [Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студентів

вищ. навч. закл. освіти / М. І. Бажанов [та ін.] ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за ред.: М. І. Бажанов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій. - Харків : Право, 2002. - 416 с.] та ін., вважали, що у зазначених випадках фактично вчинене учасниками належить кваліфікувати як готування до злочину. Водночас Ф. Г. Бурчак пропонував визначати такі випадки як замах на співучасть у злочині [Бурчак Ф. Г. Учение о соучастии по советскому уголовному праву : моногр. / Ф. Г. Бурчак. - Киев : Наук. думка, 1969. - 216 с.- с. 131], а П. І. Гришаєв та Г. А. Кригер [Гришаев П. И. Соучастие по советскому уголовному праву : моногр. / П. И. Гришаев, Г. А. Кригер. - М. : Госюриздат, 1959. - 255 с.] - як готування до співучасті чи замах на співучасть у злочині [Митрофанов І. І. Співучасть у злочині: навч. посіб. / І. І. Митрофанов, А. М. Притула. - Одеса: Фенікс, 2012.- 205 с.- с. 147].

На думку М. І. Бажанова, при вирішенні питань відповідальності співучасників при добровільній відмові необхідно застосовувати такі положення: 1) добровільна відмова виконавця розглядається за правилами ст. 17 КК і не має особливостей порівняно з добровільною відмовою особи, яка діє індивідуально; 2) інші співучасники при добровільній відмові виконавця несуть відповідальність за готування до злочину або замах на злочин, залежно від того, на якій із цих стадій добровільно відмовився від доведення злочину до кінця виконавець (ч. 1 ст. 31 КК); 3) питання про добровільну відмову співвиконавця вирішується за правилами, передбаченими ч. 1 ст. 31 КК, яка відсилає в таких випадках до ст. 17 КК України. Це означає, що добровільна відмова співвиконавця може виявлятися в дії (бездіяльності), внаслідок якої запобігається завершення злочину іншими співвиконавцями: а) передусім, така відмова можлива на стадії готування до злочину і незакінченого замаху. Вона може бути виражена в активних діях співвиконавця - вмовив інших виконавців не вчиняти злочин, повідомив міліцію і завдяки цьому співучасники були затримані, попередив жертву і вона змогла сховатися тощо.

Але добровільна відмова тут можлива і шляхом бездіяльності, коли співвиконавець, добровільно відмовившись від продовження злочину,

переконаний, що внаслідок його бездіяльності інші виконавці не зможуть довести злочин до кінця. Якщо ж виконавці вчинять злочин в який -небудь інший спосіб, а виконавець, який добровільно відмовився, все одно відповідальності не несе, тому що відсутні як причинний, так і винний зв'язок із вчиненням іншими виконавцями злочином. При добровільній відмові одного із співвиконавців інші співвиконавці несуть відповідальність за готування і замах на злочин залежно від стадії, на якій мала місце добровільна відмова; б) можлива добровільна відмова співвиконавця і при закінченому замаху, коли він сам або за допомогою інших запобігає настанню наслідку злочину; 4) організатор, підбурювач і пособник звільняються від кримінальної відповідальності у зв'язку з наявністю добровільної відмови лише тоді, коли вони своїми діями (як правило, активними) попередять вчинення злочину виконавцем (наприклад, обеззброять його, попередять потерпілого, передадуть виконавця в органи влади тощо). Крім того, добровільна відмова співучасників має місце і тоді, коли вони своєчасно повідомлять відповідні органи державної влади (міліції, СБУ, прокуратури та ін.) про те, що готується або вчиняється злочин [Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студентів вищ. навч. закл. освіти / М. І. Бажанов [та ін.] ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за ред.: М. І. Бажанов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій. - Харків : Право, 2002. - 416 с.- с. 214-216].

Для визнання добровільною відмову від доведення злочину, вчинюваного організованою групою, до кінця особою-учасником організованої групи має бути встановлено відсутність законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за готування до злочину (створення організованої групи) або участь в організованій групі як за закінчений злочин. У цьому полягає специфіка добровільної відмови від вчинення злочину організованою групою як стійкої форми співучасті. При добровільній відмові, наприклад, від створення терористичної групи особа відмовляється не від вчинення злочину такою групою, а від створення такого злочинного об'єднання.

Відповідно до ст. 45 КК особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, звільняється від кримінальної

відповідальності, якщо вона після вчинення злочину щиро покалася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду. Дійове каяття в контексті ст. 45 КК характеризується як соціально-активна, позитивна поведінка особи, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, що має юридичне значення як підстава звільнення цієї особи від кримінальної відповідальності. Дійсно, звернення до ст. 45 КК показує, що поняття дійового каяття утворюють три елементи, взяті в своїй єдності, а саме: 1) щире каяття; 2) активне сприяння розкриттю злочину; 3) повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди.

Щодо злочинів, вчинених організованою групою, якщо ознаки такого злочину передбачені в статтях Особливої частини КК України, то серед них не має злочинів невеликої тяжкості або необережних середньої тяжкості. Не визнається такими злочинами за їх тяжкістю й готування до злочинів, вчинюваних організованою групою, а саме організація, наприклад, озброєної банди (ст. 257 КК), створення терористичної групи (ст. 258³ КК) та ін. Тому дійове каяття учасника організованої групи можна розглядати лише щодо таких злочинів, законодавчий склад яких не: (а) містить такої кваліфікуючої ознаки як вчинення цього злочину організованою групою; (б) визнає створення такої організованої групи як закінчений злочин.